

Dossier Paus Benedictus XVI

Toen Joseph Ratzinger in april 2005 tot paus werd gekozen was hij de auteur van een omvangrijk oeuvre, niet alleen kwantitatief maar ook kwalitatief. Hierbij noem ik werken als *de kern van ons geloof* (1968) over de apostolische geloofsbelijdenis, De *Theologische Prinzipienlehre* (1982) en *De geest van de liturgie* dat in 2005 door verschillende vertalers onder wie bisschop van den Hende vertaald is. Daarbij zijn er talrijke werken waarin hij als coauteur of redacteur zijn bijdrage heeft geleverd. Bij de Duitse uitgeverij Herder verschijnt momenteel zijn verzameld werk. Dit zal zestien kloeke banden omvatten.

Ook als paus heeft Benedictus XVI een rijke erfenis nagelaten. Deze bestaat uit drie encyclieken, verschillende belangrijke toespraken en zijn drie Jezusboeken.

De eerste encycliek *Deus caritas est* (2006) gaat over de liefde van God. De tweede, *Spe salvi* (2007) gaat over de hoop en de derde *Caritas in veritate* verscheen in 2009 gaat over de sociale leer. Een vierde encycliek, die over het geloof zou gaan, verschijnt niet in deze vorm.

In dit dossier vindt u enige krachtlijnen van deze drie encyclieken die een hulp kunnen vormen bij de verkondiging. Vervolgens vindt u in de bijlagen de reacties van Nederlandse bisschoppen op het plotseling aftreden van paus Benedictus XVI.

Deus Caritas est (25-12-2005)

In het eerste jaar van zijn pontificaat, in 2006, verscheen de encycliek *Deus caritas est*. “Wij geloven in de liefde.” Zo vatte Benedictus XVI de kern van het christelijk geloof samen. Christen zijn wordt niet in eerste instantie bepaald door een ethische beslissing of een hoogstaand idee maar door een ontmoeting met een gebeurtenis, een Persoon, die ons leven een nieuwe horizon en een nieuwe richting geeft, aldus de paus in de openingswoorden van zijn eerste encycliek.

De encycliek valt in twee delen uiteen. In het eerste behandelt de paus enkele wezenlijke punten over de liefde tussen God en mens. Het tweede deel gaat over de kerkelijke praktijk van de naastenliefde en heeft dientengevolge een praktisch karakter.

Nieuw Godsbeeld

In het eerste deel wijdt de paus een uitvoerige beschouwing aan het onderscheid tussen Eros en Agape. De liefde tussen man en vrouw die niet het gevolg is van denken of willen maar op één of andere manier de mens overweldigt wordt in het Griekse denken Eros genoemd. De schrijvers van het Nieuwe Testament hebben een voorkeur voor de term Agape. Zij vonden deze term geschikter om de nieuwe christelijke kijk op liefde te omschrijven. De agape is de zichzelf wegschenkende liefde. Beide vormen van liefde vullen elkaar aan en hebben elkaar nodig. Het nieuwe van het Bijbelse geloof is dat er één God is die de schepper van hemel en aarde is en dat de schepping Hem dierbaar is. Hij houdt van de mens met een hartstochtelijke liefde.. Zijn liefde is een uitverkiezende liefde. Hij kiest Israël uit en heeft dit volk lief met de bedoeling de hele mensheid te genezen. Hij schenkt dit volk Zijn wet en toont het zo de weg naar ware menselijkheid. De mens die op deze liefde ingaat ervaart dat hij Gods geliefde is.

Nieuw Mensbeeld

Met dit godsbeeld is een nieuw mensbeeld verbonden. Het scheppingsverhaal spreekt over de eenzaamheid van de eerste mens. Geen van de andere schepselen kan voor de mens de hulp zijn die hij nodig heeft. Daarom maakt God uit de rib van de man de vrouw. De mens komt in het samenzijn van man en vrouw tot heelheid. Zo is de eros in de mens verankerd. Adam verlaat zijn

vader en moeder om de vrouw te vinden. Alleen samen vertegenwoordigen zij de hele mensheid, worden samen één vlees. Deze eros verwijst naar het huwelijk, naar een verbintenis die uniek en onherroepelijk is (par. 11). Het op exclusieve liefde berustende huwelijk wordt tot beeld van de relatie tussen God en zijn volk en omgekeerd. De wijze waarop God liefheeft wordt model van de menselijke liefde.

Deze liefde wordt zichtbaar in Jezus Christus, die zichzelf geeft op het kruis. Deze zelfgave is blijvend aanwezig door de Eucharistie. Dit sacrament haalt ons binnen in Jezus' zelfgave. In de sacramentele liefde worden we verenigd met de Heer en met degenen aan wie hij zichzelf schenkt. Liefde tot God en naastenliefde worden zo verbonden. Wanneer de eucharistie zich niet vertaalt in de concrete beoefening van de naastenliefde blijft ze onvolledig. De concrete beoefening van de praktische naastenliefde wordt de maatstaf voor de waarde van een mensenleven (Mt. 25,31-46).

Praktische uitvoering

De beoefening van de liefde behoort tot de grondstructuur van de Kerk. Lucas noemt in het boek der Handelingen over de drie essentiële elementen:

- het vasthouden aan de leer der apostelen
- het gemeenschappelijk leven (koinonia)
- het breken van het brood (eucharistie)

Binnen de Kerk mogen geen noodlijdenden zijn. De kerk kan de liefdadigheid evenmin verwaarlozen als de bediening van het woord en de bediening van de sacramenten (par. 22). Deze diaconale opdracht overschrijdt de grenzen van de Kerk.

De sociale leer

De paus gaat in deze encycliciek in op de relatie tussen de strijd voor sociale gerechtigheid en de christelijke diaconie. Deze vraag is in de negentiende eeuw actueel geworden door de opkomst van het marxisme. Marxistische critici vonden dat de christelijke liefdadigheid een middel voor de rijken was om te ontkomen aan de totstandkoming van de gerechtigheid. De Kerk heeft geleidelijk aan ontdekt dat de vraag naar een rechtvaardige structuur van de samenleving op een nieuwe manier werd gesteld. Uit de dialoog met de samenleving is een katholieke sociale leer gegroeid.

Volgens deze leer is het de centrale opdracht van de politiek de samenleving rechtvaardig te ordenen. De politiek is meer dan een mechanisme om het openbare leven te ordenen. Ze heeft als oorsprong en doel de gerechtigheid. Zo zijn ook voor politici ethische vragen bijna onontkoombaar. Hier situeert zich de sociale leer. Deze wil de Kerk geen macht over de staat geven of inzichten die bij het geloof horen opdringen aan hen die het geloof niet delen. Ze wil bijdragen tot de zuivering van de rede en erbij helpen dat wat juist is hier en nu kan worden herkend en uitgevoerd.

Verderop schrijft de paus dat de Kerk zich de politieke macht niet mag toe-eigenen om een zo rechtvaardig mogelijke samenleving te verwezenlijken. Ze moet de geestelijke krachten opwekken zonder welke een rechtvaardige samenleving niet kan gedijen.

Specifieke van kerkelijke liefdadigheid

De liefde zal ook in de meest rechtvaardige samenleving altijd nodig zijn. Er is geen rechtvaardige samenleving die de dienst van de liefde kan afschaffen. Er zullen altijd situaties zijn waarbij hulp, in de zin van concrete naastenliefde, nodig is. De paus houdt hier een pleidooi voor het maatschappelijk middenveld (par. 28 b). In deze encycliciek spreekt de paus over het eigene van de kerkelijke liefdadigheid. Hij noemt drie kenmerken:

- De kerkelijke liefdadigheid laat zich inspireren door het voorbeeld van de barmhartige Samaritaan. Het is steeds het antwoord op concrete noden.

- Christelijke liefdadigheid moet onafhankelijk zijn van partijen of ideologieën.

- De christelijke naastenliefde mag geen middel zijn om andere te bereiken. De liefde is om niet. Dat betekent niet dat bij de beoefening van de diaconie Christus ter zijde mag worden geschoven. Het ontbreken van God is immers vaak de oorzaak van lijden maar het geloof van de Kerk mag niet opgedrongen worden. De liefde is de beste verdediging van God en van de mens. Het is de opdracht van charitatieve organisaties van de Kerk dit besef bij hun vertegenwoordigers te versterken zodat ze in hun spreken, hun zwijgen en hun voorbeeld geloofwaardige getuigen van Christus worden.

SPE SALVI (30-11-2007)

Deze encycliek is een grondige uiteenzetting over de christelijke hoop ¹De paus is een specialist in de eschatologie. In de Kleine katholieke Dogmatik, een reeks handboeken die door de katholieke theologische faculteit van Regensburg wordt uitgegeven, verzorgde Joseph Ratzinger ² het deel over de eschatologie.

De titel is ontleend aan Paulus' brief aan de Romeinen (8,24). Door de hoop zijn wij gered. De verlossing is er niet zonder meer. Verlossing is ons gegeven in de zin dat ons hoop geschonken is. In deze encycliek speurt de paus naar het eigene van de christelijke hoop.

Daartoe analyseert hij de relatie tussen geloof en hoop (par. 2-3). Geloof en hoop zijn nauw met elkaar verbonden. Christenen leven vanuit de hoop. Dit betekent dat ze weten dat hun leven niet uitloopt op een leegte. Pas wanneer toekomst als positieve realiteit zeker is, wordt het leven leefbaar. Het evangelie is niet alleen informatief maar ook performatief. Het betekent dat de Blijde Boodschap het leven verandert. Aan de hand van het leven van de zalige Giuseppina Bakhita (1869-1947) concretiseert de paus dit. In haar zien we hoe de hoop die ze ontvangen heeft, haar leven verandert. Voor ons, die vertrouwd zijn met het christelijk godsbesef is het bijna niet meer voorstelbaar welke hoop er uitgaat van een waarachtige ontmoeting met God, aldus Benedictus XVI.

Christelijke hoop

De paus bespreekt zorgvuldig de begrippen hoop en geloof in het Nieuwe Testament, de vroege christenheid (par 4-9) en de huidige tijd (par. 10-23). In paragraaf 24-31 gaat hij in op de ware vorm van de christelijke hoop. Hij stelt vast dat accumulatieve vooruitgang enkel op materieel gebied mogelijk is. Op het gebied van de ethiek is een dergelijke vooruitgang niet mogelijk omdat hier de menselijke vrijheid in het geding is. Elke mens, elke generatie, is vrij zijn eigen beslissingen te nemen. Men kan zich baseren op het menselijk moreel erfgoed maar een ieder kan deze ook afwijzen. Hieruit volgt dat het moreel welzijn van de wereld nooit door structuren gewaarborgd kan worden. Ook de beste structuren functioneren pas als deze door mensen gedragen worden. Omdat de mens broos is zal het rijk van het goede nooit definitief in deze wereld gerealiseerd worden. Net zomin als structuren de verlossing van de mens kunnen bewerken kan ook de wetenschap dit. De mens wordt verlost door de liefde (par. 26). Dit geldt

---

¹ Over deze encycliek zie: B. Janssens, "De geloofscrisis van de tegenwoordige tijd die ten diepste een crisis van de christelijke hoop is"; enkele beschouwingen rond de encycliek "Spe salvi", in: Communio 33(2008) p. 143-153

² Joseph Ratzinger, *Eschatologie-Tod und ewiges Leben*. Regensburg, Pustet, 1977. (Kleine katholieke Dogmatik, 9). Opnieuw uitgegeven in 2007.

ook op het intermenselijk niveau maar liefde tussen mensen blijft broos en kan door de dood worden vernietigd. Maar de mens heeft behoefte aan een onvoorwaardelijke liefde. Deze is ons gegeven in Jezus Christus. Door Hem horen we bij God en weten we dat God geen verre eerste Beweger is maar dat Hij zich met ons verbonden heeft. In die zin geldt dat wie God niet kent, weliswaar allerlei soorten hoop kan hebben, maar uiteindelijk zonder hoop is (Ef. 2,12).

Typerend voor de encyclieken van deze paus is dat hij de moderne godsdienstkritiek serieus neemt. Zo vraagt hij zich af of de christelijke hoop, zoals hierboven omschreven, geen vorm van heilsindividualisme is. Hij komt tot de conclusie dat dit niet zo gezien mag worden omdat de relatie met God wordt aangegaan door de gemeenschap met Jezus. Jezus is degene die zich voor ons allen heeft overgeleverd. Het zijn met Jezus voert ons binnen in het zijn 'voor allen'. Dit wordt voor de christen ook zijn manier van leven, aldus de paus.

Plaatsen van hoop

Het tweede deel heeft ook in deze encycliek een praktisch karakter. De paus spreekt over plaatsen om de hoop te leren en te beoefenen.

1

De eerste is het gebed. Als niemand naar mij luistert, luistert God nog naar mij, aldus de paus. Hij roept ons kardinaal Nguyen van Thuan in herinnering, die dertien jaar in Vietnamese gevangenkampen heeft doorgebracht waarvan negen jaar in een isoleercel. Tijdens deze periode is voor hem het luisteren naar God, het kunnen spreken met God tot een toenemende kracht van hoop geworden, die hem tot een getuige van de hoop heeft gemaakt (par. 32).

2

De tweede oefenplaats is die van het handelen en lijden als context voor het leren van hoop. Iedere serieuze en oprechte handeling van de mens is hoop in uitvoering. Maar er dreigt fanatisme als voor ons niet het licht schijnt van de geweldige hoop die door ons falen niet kan worden vernietigd. Alleen de hoop dat ons leven, ondanks onze mislukkingen geborgen is in het algemeen geborgen zijn in een onverwoestbare macht van de liefde en door die liefde, zin en betekenis heeft, kan de moed geven door te bouwen en te volharden. We kunnen het Rijk Gods niet zelf bouwen. Ons werk blijft mensenwerk. Het Rijk Gods is een geschenk van Gods wege en zo is dit Rijk een antwoord op onze hoop. Wat wij wel kunnen is ons openstellen voor het binnentreden van het heilige in onze geschiedenis. Wij kunnen ons leven en de wereld vrijmaken van datgene wat de toekomst bedreigt. Uit ons handelen komt hoop voort. Ten tweede is het de hoop op Gods beloften die ons moed geeft en richting biedt, in goede en kwade dagen.

Lijden als plaats van hoop

Ook het lijden behoort tot het menselijk bestaan. We moeten er alles aan doen om het lijden te bestrijden maar we kunnen dit niet uit de wereld bannen. Dat kan alleen een God, die binnentreedt in de geschiedenis. Als christen weten we dat deze God, die de zonde van de wereld wegneemt, bestaat.

3

Het derde oefencentrum is het Oordeel als context om de hoop te leren en te beoefenen. Hier reflecteert de paus op het geloofsartikel: "Hij zal wederkomen in heerlijkheid om te oordelen levenden en doden." Het christendom heeft niet alleen naar het verleden gekeken maar ook naar de toekomst. Dit geloofsartikel leert dat gerechtigheid bestaat (par. 43).

De paus besluit de encycliek met een meditatie over Maria als ster van de hoop.

Caritas in veritate (29-6-2009).

Deze encycliek is verschenen in 2009, toen de economische crisis zich begon af te tekenen. Waarnemers vermoeden, omdat de encycliek feitelijk een herlezing is van *Populorum progressio* (1967) dat het de bedoeling was dat ze eerder gepubliceerd werd³. Paus Benedictus zei dit overigens zelf in een toespraak tot de priesters van het bisdom Rome op 26 februari 2009. De economische crisis had geleid tot uitstel van de encycliek. Hij had al eerder een encycliek over de effecten van de globalisering willen schrijven. Een encycliek over dit onderwerp zou geen enkele realiteitswaarde hebben als deze geen rekening zou houden met de economische crisis. Volgens de paus is de crisis veroorzaakt door menselijke hebzucht. Het financieel systeem is ongevoelig voor het lot van armen⁴. Hij beloofde de priesters geen eenvoudige antwoorden te geven op complexe vragen. De encycliek verscheen uiteindelijk op 29 juni 2009 (het hoogfeest van Petrus en Paulus) op de vooravond van de G-8 top in Italië en het bezoek van president Barack Obama van de Verenigde Staten van Amerika aan de paus.

De encycliek kent zes hoofdstukken, een inleiding en een besluit. Het eerste hoofdstuk vat de encycliek *Populorum progressio* samen. Het tweede hoofdstuk schetst een panorama van onze tijd. In par. 21 spreekt Benedictus XVI expliciet over de huidige economische crisis. In het derde hoofdstuk behandelt de paus de principes van de economie en in het vierde de ontwikkeling van alle volkeren. Juist in dit hoofdstuk komt ook de relatie tussen het economisch handelen en het behoud van de schepping ter sprake. Hoofdstuk Vijf gaat over de samenwerking van de familie van de mensheid en de ontwikkeling van de volken en de techniek.

In zijn inleiding situeert Benedictus XVI de sociale leer in het geheel van de verkondiging. “De Kerk heeft geen technische oplossingen te bieden en wil zich absoluut niet in de politiek van staten mengen. Ze heeft echter wel te allen tijde en onder alle omstandigheden een zending van waarheid vervullen voor een samenleving die recht doet aan de mens en zijn waardigheid en roeping.” De sociale leer kan een moreel referentiekader voor het economisch handelen leveren.

Opmerkelijk is dat Benedictus XVI een relatie legt tussen *Populorum progressio* en *Humanae vitae* (1968). Het gaat de paus om een integrale ontwikkeling van de mens. Er bestaat een nauwe samenhang tussen de ethiek van het begin en het einde van het leven enerzijds en de sociale ethiek anderzijds.

In deze encycliek veroordeelt Benedictus XVI de globalisering niet maar plaatst wel een aantal kritische kanttekeningen bij deze ontwikkeling, vooral wanneer de waardigheid van de mens in het geding is. Globalisering is a priori niet goed of slecht maar afhankelijk van wat mensen ervan maken (par. 42). De paus noemt als negatieve aspecten:

- verzwakking van de sociale zekerheid. Staten proberen onder gunstige voorwaarden buitenlands kapitaal aan te trekken. Een van die voorwaarden is de deregulering van de arbeidsmarkt par. (25). De paus wijst erop dat de systemen van sociale zekerheid de mogelijkheid kunnen verliezen hun taak te vervullen, niet alleen in de arme landen maar ook in de ontwikkelde landen. Door de reductie van de begrotingsuitgaven worden

---

³ Philippe Hallein, “*Caritas in veritate*”: een zoektocht naar de integrale ontwikkeling van de mens binnen de mondialisering’, in: *Collationes* 41(2011) p. 303-326

⁴ http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2009/february/documents/hf_ben-xvi_spe_20090226_clergy-rome_en.html

burgers machteloos gemaakt ten opzichte van oude en nieuwe risico's. Deze risico's worden door het ontbreken van vakbonden nog vergroot.

- Het ontstaan van psychische onzekerheid door de deregulering (in onze terminologie flexibilisering) van arbeidsvoorwaarden en de toegenomen arbeidsmobiliteit (die ook positieve gevolgen heeft)
- Het ontstaan van werkeloosheid. Langdurige werkeloosheid tast de vrijheid en creativiteit van de persoon aan.
- Culturele homogenisering (par. 26). De paus verzet zich tegen het cultureel eclecticisme. Dat bevordert het relativisme en de culturele vervlakking bevordert. Hierdoor wordt de mens gereduceerd tot een cultureel verschijnsel.
- Armoede in veel arme landen.(par. 27). In deze landen eisen hongersnoden veel slachtoffers. Honger wordt niet veroorzaakt door een materieel tekort maar door een tekort aan sociale hulpmiddelen. Er moet een bewustzijn ontstaan dat voedsel en toegang tot water als universele mensenrechten worden beschouwd.

Deze problemen vereisen nieuwe oplossingen, geleid door de liefde. De menselijke waardigheid staat hierbij centraal (32). Vanuit deze personalistische visie pleit de paus voor:

- eerbied voor het leven. De aandacht van dit thema mag op generlei wijze gescheiden worden van de vragen aangaande de ontwikkeling van de volkeren. (par. 28). Openheid voor het leven vormt de kern van de ware ontwikkeling. De paus bekritiseert NGO's die abortus bevorderen en zich inzetten voor sterilisatie.
- het recht op godsdienstvrijheid. God staat garant voor de ware ontwikkeling van de mens. Hij is de grond van zijn transcendente waardigheid en voedt zijn basisverlangen meer te zijn (par. 29).
- interactie van de verschillende niveaus van menselijke kennis met het oog op een ware ontwikkeling van de volken (par. 30). De paus verzet zich tegen een overdreven wetenschappelijke specialisatie en het zich afsluiten van de menswetenschappen voor de metafysica. De moeilijkheden in de dialoog tussen de wetenschappen onderling schaden niet alleen de ontwikkeling van de kennis maar ook die van de volken.

Hoofdstuk III gaat dan over de relatie tussen broederlijkheid, economische ontwikkeling en burgermaatschappij. In dit hoofdstuk wijst Benedictus erop dat de liefde ook tot het wezen van de economie behoort. Ook het economisch handelen heeft een morele dimensie. In dit hoofdstuk vermeldt de paus de gemeenschapseconomie, zoals die ontwikkeld is binnen de Focolarebeweging. (par. 46). Ondernemingen hebben, aldus de paus, een sociale verantwoordelijkheid en mogen zich niet alleen laten leiden door het streven naar een maximale winst.

In het vierde hoofdstuk verbindt het thema van de menselijke waardigheid ook met de zorg voor de schepping. Volgens de paus heeft de teloorgang van het godsbesef ook gevolgen voor onze omgang met de schepping. De natuur is geschapen door God en de mens mag haar op een verantwoorde manier gebruiken. Volgens de paus verzwakt een antropologie die de mens beschouwt als het product van een toevallige evolutie het verantwoordelijkheidsgevoel van het geweten. De paus verzet zich tegelijkertijd tegen een vergoddelijking van de natuur (par. 48).

Om de aarde te bewaren bepleit de paus een nieuwe levensstijl (par. 51). Het morele gedrag van de samenleving is van doorslaggevend belang. Ook hier schetst hij een samenhang tussen de seksuele ethiek en de sociale ethiek. (par. 51). Hij houdt een pleidooi voor het begrip menselijke

ecologie. Zonder het respect voor deze menselijke ecologie kan men ook de natuur niet eerbiedigen en verdwijnt het begrip ecologie van het milieu uit ons bewustzijn.

Niet voor niets vindt de paus dat God een plaats verdient in het publieke domein. Zowel het secularisme dat God buitensluit als het fundamentalisme maken het de mens onmogelijk elkaar te ontmoeten. Hij bepleit daarom een vruchtbare dialoog tussen geloof en rede (par.57). Het christelijk godsbeeld heeft ook zijn uitwerking op de onderlinge verhouding tussen de volken. De mens ontwikkelt zich door relaties. Hoe meer hij deze relaties beleeft, rijpt zijn eigen persoonlijke identiteit. Dit geldt ook voor de ontwikkeling der volkeren. Van belang is dat alle personen bij de ene gemeenschap van de familie der mensheid betrokken wordt. Deze gemeenschap dient gevestigd te zijn op de fundamentele waarden van gerechtigheid, vrede en solidariteit. Deze gemeenschap vindt haar metafysisch fundament in de onderlinge relatie van de Drie-Eenheid. (par. 54). God wil ook ons in deze goddelijke werkelijkheid opnemen (par. 54)

Enige krachtlijnen

Opmerkelijk is dat de paus in zijn visie de verschillende deelgebieden van de theologie met elkaar verbindt. Hij legt verbanden tussen de individuele ethiek (gezin, huwelijk en medisch handelen enerzijds en de sociale ethiek). De menselijke waardigheid loopt als een rode draad door zijn ethisch denken.

Deze menselijke waardigheid heeft zijn fundament in God. Ook de menselijke gemeenschap heeft een metafysische dimensie. Zij is geworteld in de Drie-Ene liefde van God.

Het theologisch mensbeeld van Benedictus XVI verschilt fundamenteel van het seculiere mensbeeld dat velen in onze samenleving huldigen. In de visie van Benedictus XVI is de mens een project van God en niet van zichzelf. Dit verschil ligt aan de oorzaak van veel conflicten tussen de Kerk en de geseclariseerde maatschappij (denk maar aan kwesties rond het homohuwelijk, abortus, het manipuleren van embryo's). Over deze kwesties laat Benedictus XVI zich zeer concreet uit. Het uitwerken van zijn theologische antropologie vergt nog veel studie.

Voor Benedictus is de Kerk dienend. Diaconie heeft een wezenlijke plaats in haar leven. Ze streeft geen macht na maar wil enkel geestelijke krachten wekken opdat een echt menselijke samenleving tot stand komt.

Paus Benedictus XVI gaat in zijn encyclieken het debat aan met andersdenkenden, Hij heeft hun opvattingen grondig bestudeerd en geeft deze eerlijk weer. Hij neemt hen serieus. Zo geeft hij aan op welke wijze de Kerk in dialoog kan treden met de moderne wereld.

HdJ

Bijlagen

Nederlandse Bisschoppenconferentie: Aftreden Paus Benedictus ingrijpend en historisch besluit

Naar aanleiding van de berichten over het terugtreden van Paus Benedictus XVI doet de Nederlandse Bisschoppenconferentie de onderstaande verklaring uitgaan.

“Vandaag bereikte ons het bericht over het aftreden eind deze maand van Paus Benedictus XVI. Net zoals voor vele anderen kwam dit bericht ook voor ons als een verrassing.

De Heilige Vader heeft meegedeeld dat zijn terugtreden zal plaatsvinden op donderdag 28 februari om 20.00 uur. Zijn leeftijd en gezondheid zijn de doorslaggevende redenen voor dit ingrijpende en historische besluit.

Paus Benedictus XVI geldt als een van de grootste theologen in de katholieke wereld van de tweede helft van de 20ste en begin 21ste eeuw. Zijn kennis beperkt zich niet alleen tot de dogmatiek, waarin hij in zijn jonge jaren hoogleraar was, maar strekt zich uit tot het hele terrein van de theologie. Dit kwam ook tot uiting in zijn encyclieken, andere brieven en toespraken als bijdrage aan het magisterium van de Kerk. Tevens heeft hij zich een waar herder van de Kerk getoond. Paus Benedictus XVI heeft dan ook een niet te onderschatten rol gespeeld in de Rooms-Katholieke Kerk. Voor zijn pontificaat zijn wij hem uitermate dankbaar.

Benedictus XVI heeft in zijn verklaring ook het conclaaf aangekondigd, waarbij wordt overgegaan tot de keuze van een nieuwe paus. Kardinaal Eijk zal deelnemen aan dit conclaaf.

Op 78-jarige leeftijd hoorde kardinaal Ratzinger de roepstem van de Heer en aanvaardde hij het hoogste ambt in de Kerk. Nu, bijna 8 jaar later, heeft hij het besluit genomen terug te treden. Wij bidden voor Paus Benedictus dat hij ook na zijn aftreden rijkelijk door God ‘gezegend’ mag zijn.”

11 februari 2013

De Nederlandse bisschoppen

Reactie bisschop van Breda

In een reactie voor Omroep Brabant reageert bisschop Liesen op het nieuws dat paus Benedictus XVI zijn terugtreden bekend heeft gemaakt.

De bisschop was verrast door het bericht over het aftreden van Benedictus XVI. “Ik werd door het bericht overvallen. Ik dacht: dit kan niet waar zijn,” zegt de bisschop in het interview. “Ik dacht in eerste instantie aan een carnavalsgrap, maar geleidelijk aan werd de toon ernstiger en werd het duidelijk dat het echt waar was.”

Een wijs man

“Paus Benedictus XVI is een wijs man met een groot overzicht van de Kerk. Hij heeft zeker veel geleden door het onderwerp van het seksueel misbruik en ook door het lekken van vertrouwelijke informatie door medewerkers van het Vaticaan,” aldus bisschop Liesen.

Ontmoetingen met de paus

De bisschop heeft paus Benedictus XVI regelmatig persoonlijk ontmoet. Bisschop Liesen is lid van de Internationale Theologische Commissie, een adviesorgaan van de Heilige Stoel. De prefect van de Congregatie van de Geloofsleer is uit hoofde van zijn functie voorzitter van deze Congregatie. Paus Benedictus XVI vervulde deze functie van 1981 tot aan zijn pauskeuze in 2005.

Bisschop Liesen: “Hij is een ontzettend wijs man. Ik herinner me de eerste zitting van de Internationale Theologische Commissie die ik meemaakte. Het was in 2004. Paus Benedictus XVI, toen nog kardinaal Ratzinger, zat de bijeenkomst voor. Er waren dertig nieuwe leden. Na de bespreking vatte hij de highlights van de vergadering samen en hij deed dit in het Latijn. Iedereen verstond wat hij bedoelde. Ik heb dat nooit iemand zien doen.”

In de eerste week van december 2012 heeft bisschop Liesen de paus nog gezien bij de jaarlijkse bijeenkomst van dezelfde commissie. “Hij was zeer ter zake in zijn toespraken in de aanwijzingen die hij gaf met betrekking tot punten waar de discussie over ging.”

Bijzondere nalatenschap

Bisschop Liesen geeft aan dat de paus een aantal bijzondere encyclieken en een schat aan boeken nalaat, waar wij jaren mee vooruit kunnen. Zijn eerste encycliek heette ‘Deus caritas est’. Dat wil zeggen God is liefde. De paus heeft centraal, in het midden van onze aandacht geplaatst, dat God liefde is.

Bisschop Liesen heeft geen namen voor zijn opvolger. “Ik houd me daar eerlijk gezegd niet mee bezig. Wat ik wel ga doen: bidden voor een goede opvolger.”

Reactie op aftreden van paus Benedictus XVI door bisschop De Korte, verschenen in Nederlands Dagblad van zaterdag 16 februari 2013.

Bisschop: Paus hartstochtelijk getuige van Christus

Evenals bijna ieder ander werd ik maandag verrast door het plotselinge aftreden van paus Benedictus XVI. Het is al eeuwen geleden dat een bisschop van Rome is afgetreden. Tegelijk was ook duidelijk dat de huidige paus zwak en vermoeid was. Afgelopen oktober was ik met een aantal gelovigen van mijn bisdom in Rome en mocht toen de paus kort spreken. Van dichtbij was duidelijk hoe oud de paus was geworden. Ik denk dat wij de beslissing van paus Benedictus wijs mogen noemen. Niemand is geroepen tot een onmogelijke taak. Het geven van leiding aan de Kerk vraagt om een lichamelijke en geestelijke kracht die de huidige paus niet meer in voorraad heeft.

Oppervlakkige commentaren

Het is veel te vroeg om een oordeel over het pontificaat van paus Benedictus te geven. Het valt in deze dagen weer op hoe slordig en zonder feitenkennis verschillende commentatoren over Benedictus spreken. Volgens mij wreekt zich hier dat de meeste kranten en omroepen geen journalisten voor het volgen van het kerkelijk leven meer hebben vrijgesteld. Soms worden enkele prikkelende oneliners met elkaar verbonden en een onevenwichtig oordeel geveld. Zo vormt het zogenaamde homohuwelijk een gevoelig thema. De paus wil om theologische en cultuurhistorische redenen het huwelijk reserveren voor de duurzame relatie tussen man en vrouw. Een en ander impliceert echter op geen enkele wijze het discrimineren of veroordelen van homoseksuelen. Benedictus heeft de leer van de Kerk, die geweld tegen en discriminatie van homoseksuelen veroordeelt, altijd onderschreven.

Getuige van Christus

Voor zover ik kan overzien was paus Benedictus geen groot bestuurder. De recente berichten over factievorming binnen het Vaticaan hebben die indruk alleen maar versterkt. Benedictus was allereerst een groot theoloog en een spiritueel leider. Hij maakt zich grote zorgen over de snelle ontkerstening van met name de westerse wereld. Centraal in zijn meeste toespraken staat de Godsvraag. Binnen het huidige religieuze pluralisme is hij een vrome en erudiete getuige van Gods openbaring in Jezus Christus. Ik vermoed dat paus Benedictus allereerst als een hartstochtelijke getuige van Christus zal worden herinnerd.. Zijn boeken over Jezus van Nazareth zijn in vele talen vertaald en hebben diepe waardering geogst, ook bij niet-katholieke christenen. In deze boeken lezen wij meerdere keren de gedachte dat alle volkeren door Jezus de God van Israël kunnen leren kennen. Vanuit zijn vriendschap met Christus roept Benedictus mensen op hun leven voor Hem te openen en vanuit het evangelie te gaan leven.

Christelijk humanist

Voor mij is paus Benedictus ook een christelijk humanist. In zijn grote sociale encycliek Caritas in Veritate (2009) houdt hij op meerdere plaatsen een stevig pleidooi voor een integraal of christelijk humanisme. Hij toont zich hier een leerling van de Franse filosoof Jacques Maritain. Het gaat om een humanisme dat stevig geworteld is in schepping en verlossing. De God van Israël die zich, op het

hoogtepunt van de tijd, in Christus heeft geopenbaard vindt zijn glorie in de mens die vrij en voluit kan leven. Het leven in verbondenheid met God- in Christus schenkt een mens leven in volheid. Vanuit deze achtergrond komt Benedictus ook op voor een "cultuur van het leven". Het menselijk leven moet beschermd worden vanaf de conceptie tot de natuurlijke dood. Tussen geboorte en dood moet de waardigheid van ieder menskind worden gewaarborgd. Vandaar dat Benedictus talloze malen gepleit heeft voor wereldwijde sociale gerechtigheid. Katholieken en alle mensen van goede wil, worden opgeroepen tot een werkelijke solidariteit met de kleinen en de kwetsbaren van deze wereld. Evenals zijn voorganger nodigde de paus vertegenwoordigers van andere godsdiensten uit om in Assisië, de stad van de zachtmoedige Franciscus, te bidden voor de wereldvrede. Heel bijzonder heeft paus Benedictus aandacht voor de Islam. Hij beseft dat christenen en moslims samen meer dan de helft van de wereldbevolking uitmaken. Aanhangers van beide wereldgodsdiensten dragen een grote verantwoordelijkheid voor de toekomst van onze aarde. Meerdere keren vroeg de paus aan de moslimwereld om ieder geweld uit naam van het geloof te veroordelen. Benedictus zocht ook de dialoog met de ongelovigen. Bekend is zijn debat met de agnostische filosoof Habermas. Onder zijn pontificaat zijn meerdere conferenties georganiseerd met ongelovige intellectuelen.

Levensavond

Aan het einde van deze maand trekt Benedictus zich in alle stilte terug. Kort daarna zullen de kardinalen een nieuwe opvolger van Petrus kiezen. Benedictus zal, zo is bijna zeker, daarna onzichtbaar en onhoorbaar zijn. Hij zal immers op geen enkele wijze zijn opvolger voor de voeten willen lopen. De nieuwe paus zal in het voetspoor van zijn voorganger willen treden. Het pauselijk beleid wordt gekenmerkt door continuïteit en organische groei. Ook de nieuwe paus zal de Godsvraag centraal stellen en op de huidige wereldwijde religieuze markt getuige zijn van de menswording van Israëls God in Christus en het geheim van de Drie-eenheid. Ik wens ondertussen paus Benedictus nog een mooie levensavond toe, gevuld met studie en gebed; met wandelen en genieten van de door hem zo geliefde muziek van Mozart.

Groningen, 12 februari 2013

Mgr. Dr. Gerard de Korte
Bisschop van Groningen Leeuwarden

Voorleesbrief van mgr. Dr. J. Hendriks, hulpbisschop van Haarlem-Amsterdam

Aan de gelovigen van het Bisdom Haarlem-Amsterdam
Haarlem, 12 februari 2013

Broeders en zusters,

Op maandag 11 februari j.l. heeft onze paus Benedictus XVI bekend gemaakt dat hij op 28 februari aanstaande zal aftreden en zich zal terugtrekken in een appartement bij het contemplatieve klooster dat zich in Vaticaanstad bevindt. De paus heeft deze beslissing voor Gods aanschijn afgewogen en genomen en had er met enkele vertrouwde mensen over gesproken. Hij ervaart de last van zijn hoge leeftijd en voelt zijn krachten afnemen, terwijl van een paus in onze tijd zeer veel wordt gevraagd. Wij kunnen deze beslissing daarom alleen maar respecteren.

De paus is de geestelijke vader van de wereldwijde katholieke gemeenschap, onze "heilige vader". Ik denk dat ieder die hem persoonlijk heeft ontmoet onder de indruk is van zijn eenvoud en bescheidenheid, zijn oprechte belangstelling en vriendelijke uitstraling.

Hij had het pausschap niet gezocht, integendeel, hij kreeg het toebedeeld op het moment dat hij zich wilde terug trekken om te bidden en te studeren.

We zijn dankbaar dat paus Benedictus XVI als opvolger van de apostel Petrus de Kerk heeft willen leiden in moeilijke jaren. De problemen die op zijn pad kwamen is hij niet uit de weg gegaan, maar is ze met open vizier tegemoet getreden, duidelijk en tegelijk verzoenend.

Zijn woorden werden soms verdraaid en zijn bedoelingen weleens niet begrepen; zijn intentie kwam dan niet goed over. Dat hoort bij de last van het ambt.

Maar het werk van deze "nederige werker in de wijngaard van de Heer" – zoals hij zichzelf bij zijn aantreden noemde – zal zeker rijke vruchten dragen op allerlei gebied.

Laten we om die vruchten bidden en om Gods rijke zegen voor onze paus in deze maand van zijn aftreden en in de tijd die God hem nog op aarde geven zal.

Bij afwezigheid van onze bisschop vanwege zijn sabbats- en bezinningsperiode, nodig ik U graag uit tot gebed voor paus Benedictus XVI en voor de keuze van een goede opvolger.

Met een bede om een gezegende Veertigdagentijd en verbonden met u in Christus, teken ik met hartelijke groet,

+ Mgr. dr. Johannes W.M. Hendriks
Hulpbisschop van Haarlem-Amsterdam
Tit. bisschop van Arsacal

Preek mgr. F. Wiertz op eerste zondag Veertigdagentijd 2013

*Preek op de eerste zondag van de Veertigdagentijd
in het teken van de pausabdicatione
17 februari 2013 – Kathedraal Roermond*

1e Lezing: Deut. 26, 4 – 10

2e Lezing: Rom. 10, 8 – 13

Evangelie: Lc. 4, 1 – 13

We vragen het elke keer als we het Onze Vader bidden: “Leid ons niet in bekoring.” En toch is het heel gemakkelijk gebeurd: “Ja” zeggen tegen dat aangeboden stuk vlaai, terwijl we weten dat het eigenlijk niet goed voor ons is. Het gaspedaal harder indrukken dan mag, omdat de weg ons daartoe uitnodigt. Iets onaardigs vertellen over een kennis, terwijl we weten dat roddelen niet juist is. Ach, het is zo snel gebeurd! Voor we het weten, geven we toe aan een verleiding. Niemand kan zich daarvan vrijpleiten. Allemaal hebben we wel eens het gevoel op de proef te worden gesteld. Belangrijk is dan de vraag hoe we daarmee omgaan, hoe sterk we in onze schoenen staan?

Sommige bekoringen zijn niet meteen rampzalig. Teveel snoepen, is niet goed. Maar je doet er vooral jezelf schade mee. Anders wordt het, als het om wezenlijke dingen in het leven gaat. Als we de verleiding niet kunnen weerstaan om anderen te kwetsen; als we onszelf belangrijker maken dan we zijn, als we ons van God afkeren, omdat we denken Hem niet meer nodig te hebben in ons leven.

In het evangelie van deze eerste zondag van de 40-dagentijd hebben we gehoord dat werkelijk niemand voor verleidingen gespaard blijft. Zelfs Jezus wordt uitgedaagd om het verkeerde pad op te gaan. Het geraffineerde is dat de verleidingen die de duivel Hem voorhoudt, op het eerste gezicht helemaal niet zo verkeerd lijken. Als je 40 dagen zonder te eten in de woestijn bent geweest, dan wil je maar wat graag van stenen brood maken. Wij zouden het niet eens zo vreemd hebben gevonden, als Hij op die verleiding zou ingaan. Toch doet Jezus dat niet. Het vergt heel wat moed en een sterk karakter om brood te weigeren als je honger hebt.

Om van die andere bekoring nog maar te zwijgen: “De duivel voerde Hem omhoog,” staat er, “om Hem alle koninkrijken van de wereld te laten zien.” Omhoog! Wie wil er in zijn leven niet hogerop komen? Wie wil niet de top bereiken? Wie durft macht en roem af te wijzen als deze hem op een presenteerblaadje worden aangereikt? Jezus deed het!

En deze week heeft onze paus ons allemaal verrast door te laten zien dat het ook voor iemand in zijn positie mogelijk is om de macht uit handen te geven. Iedereen zou het gewoon hebben gevonden als hij tot het einde van zijn leven op zijn post was gebleven. De vorige paus wist zelfs veel respect af te dwingen door zijn kwetsbaarheid te tonen. Dat was wat de Kerk op dát moment nodig had. We moesten weer leren om ons als kwetsbare mensen op te stellen. De huidige paus voegt daar een nieuwe dimensie aan toe door vrijwillig terug te treden. Hij is al een broze, kwetsbare man. We hebben het deze week weer op televisie gezien. Dat hoeft nu niet extra gedemonstreerd te worden.

Als paus heeft Benedictus de absolute top bereikt. Maar hij trapt niet in de verleiding om daar koste wat het kost tot het einde toe aan vast te houden. Nu hij voelt dat het leiden van de Kerk zijn kracht te boven gaat, doet hij vrijwillig een stap terug. Hij cijfert zichzelf weg, omdat hij denkt dat dit beter is voor de Kerk. Hij maakt zichzelf niet groter maar juist kleiner. Dan sta je dus stevig in je schoenen. Dan heb je een sterk karakter.

Ik weet niet of u afgelopen woensdag op televisie heeft gezien hoe de paus na die minutenlange staande ovatie heel eenvoudig zei: “Dank u wel, maar laat ons nu weer terugkeren tot het gebed.” Als je dat kunt, ben je héél groot. Dan heb je weinig last van wereldse bekoringen. Dan weet je dat een mens niet van brood alleen leeft, maar vooral van alles wat uit Gods mond voortkomt. Dan beseft je ook dat alle wereldse macht – ook die van een paus – uiteindelijk maar tijdelijk is en dat het dáár niet om gaat.

Waar het wel om gaat is, beschrijft de paus heel mooi in zijn eerste boek over Jezus van Nazareth: "Dat de mens in overeenstemming leeft met God." Dáár gaat het om. Maar het is helemaal niet zo gemakkelijk om te bepalen wat dat is. Voor een paus niet, maar ook voor ons, gewone mensen in Limburg, niet.

Verleidingen, bekoringen lijken vaak heel onschuldig. Soms zijn ze dat ook. En soms niet. Dan kiezen we ongemerkt toch het verkeerde pad. Dan geven we toch toe aan valse beloftes. De grens tussen goed en kwaad is vaak heel dun. "De bekoring doet vaak alsof ze het goede met ons voorheeft," schrijft de paus. Heel geraffineerd worden we soms de verkeerde kant op gemanoeuvreerd. Ik weet wel dat veel mensen dat niet graag horen. We praten tegenwoordig niet meer veel over de duivel. Die lijkt uit een ver verleden te stammen. Maar ook vandaag bestaat het kwaad in de wereld. Groot kwaad en klein kwaad.

In deze vastenperiode worden we uitgenodigd om ons eigen leven te verkennen. Om ten opzichte van onszelf én God eerlijk te zijn over de verleidingen en bekoringen, waaraan we geen weerstand kunnen bieden. We worden opgeroepen om te onderzoeken of we nog wel in overeenstemming leven met God.

"De kern van alle bekoring," zo schrijft de paus, "ligt in het terzijde schuiven van God. Voor Hem blijft, naast alle andere dringen dingen in ons leven, slechts een tweede plaats over, zo Hij al niet als overbodig en storend wordt gezien. De bekoring die ons in vele vormen bedreigt, is dat wij de wereld zelf, zonder God, op orde willen brengen."

Dát is de valkuil die ons vandaag op de eerste zondag van de 40-dagentijd wordt voorgehouden. Of hij het bewust gedaan heeft of niet, weten we natuurlijk niet. Maar met zijn historische beslissing heeft de paus deze week exact duidelijk gemaakt wat het evangelie van vandaag ons wil zeggen: Het gaat niet om onze eigen positie. Het gaat niet om macht, eer en succes. Maar het gaat om het navolgen van Christus, door "nee" te zeggen tegen de verleidingen van de wereld en in alle nederigheid "ja" te zeggen tegen God. Amen.

+ Frans Wiertz
bisschop van Roermond

Reactie van de bisschop van Rotterdam

Aftreden komt onverwacht

Vandaag kwam het bericht dat paus Benedictus XVI besloten heeft om op 28 februari 2013 terug te treden uit zijn ambt van hoogste herder van de Kerk. Het bericht kwam binnen en buiten de Kerk als zeer onverwacht.

Bisschop Van den Hende: "Het nieuws van paus Benedictus om terug te treden was een totale verrassing voor mij. Natuurlijk, het kerkelijk wetboek laat ruimte aan een paus om afstand te doen van zijn ambt (canon 332 par. 2) maar op dit moment had ik een dergelijk besluit niet verwacht.

Sinds 2005 is paus Benedictus de hoogste herder van de Kerk. In de loop van de jaren stelde hij zijn geloof en zijn theologische kennis steeds weer ter beschikking van de geloofsgemeenschap van de Kerk. Dit blijkt ondermeer uit zijn encyclieken 'Deus caritas est' (2006) en 'Caritas in veritate' (2009). Daarin komt naar voren hoezeer het geloof in God en in Zijn liefde een rijkdom is voor de mens alsook een opdracht inhoudt.

Paus Benedictus verklaarde vanochtend in zijn bekendmaking dat hij na zijn terugtreden zich gaat wijden aan een leven van gebed. Zo wil hij de Kerk op bijzondere wijze steunen en nabij zijn. Ik hoop dat de paus na zijn terugtreden nog jaren in gebed met ons als Kerk zal meetrokken, op de pelgrimstocht die ons leven op aarde ten diepste is.

In gebed zijn we als bisdom Rotterdam met de wereldwijde Kerk verbonden. Heel bijzonder wil ik daarom allen in het bisdom uitnodigen om samen te bidden voor paus Benedictus en voor de Kerk, uit dankbaarheid en om zegen".